

შეფასებისა და გამოცდების
ეროვნული ცენტრი

Mülki təhsil testi

Təlimat

Qarşınızdakı imtahan testinin elektron bukletidir.

Tapşırıqların təlimatı ilə diqqətlə tanış olun, hər bir tapşırıqın şərtini yaxşı düşünün və sonra cavab verin.

Testin maksimal xalı 55-dır.

Testə əməl etmək üçün sizə 4 saat vaxt verilir.

Sizə uğurlar arzulayırıq!

Təlimat

➤ Seçimli cavabı olan tapşırıq (1-12, 19.1, 23.1, 23.2)

Hər suala ehtimal olunan dörd cavab verilir. Onlardan yalnız biri düzgündür. Cavablar vərəqində düzgün cavabın müvafiq xanasında **X** işarəsi qoyun. Başqa heç bir qeyd elektron proqram tərəfindən qəbul edilmir. İşarə edilmiş cavabı düzəltmək istəsəniz, **X** işarəsi qoyulmuş xananı bütünlüklə rəngləyin və sonra cavabın yeni variantını seçin. Düzəldilmiş cavabın təkrar seçilməsi qeyri-mümkündür. Hər tapşırıq 1 balla qiymətləndirilir.

(1) 1. Gürcüstan vətəndaşlığı haqqında qanuna əsasən, Gürcüstan vətəndaşlığını alan şəxs sədaqət andı içir. Bu andla hansı öhdəlik müəyyən edilməmişdir?

- ə) Konstitusiyaya və bütün digər qanunlara riayət edilməsi;
- ə) Dövlət dininin tanınması və ona hörmət edilməsi;
- ğ) Milli adət-ənənələrə və mədəniyyətə hörmət edilməsi;
- q) Müstəqilliyin və ərazi bütövlüyünün qorunması.

(1) **2. İqtisadi liberalizm perspektivindən, hansı prinsiplər rifahın mənbəyi deyil?**

ə) Mərkəzləşdirmə və sərt rəqulyasiyalar;

ə) Əmək bölgüsü və onun ixtisaslaşdırılması;

ə) Fayda və əmlaka əldə etməyə can atma;

ə) Azad ticarət və rəqabət.

(1) **3. Siyasi millətçiliyin hansı forması təcavüzkar imperialist istəkləri ilə seçilir, bərabər hüquqları və millətlərin öz müqəddəratını təyin etmə prinsiplərini inkar edir?**

ə) Antimüstəmləkə millətçiliyi;

ə) Mühafizəkar millətçilik;

ə) Liberal millətçilik;

ə) Qəsbkar millətçilik.

(1) **4. Demokratiyanın fərqli modelləri mövcuddur. “Xalq demokratiyası” modelinin əsas xüsusiyyəti hansıdır?**

- ə) Şəhər-dövlətlərdə ümumi yığıncaqda vətəndaşlar tərəfindən birbaşa səsvermə yolu ilə mühüm qərarların qəbul edilməsi;
- ə) Vətəndaşların ictimai həyatda iştirak keyfiyyətinin artırılması və dövlət səviyyəsində siyasi plüralizmin təşviqi;
- ç) Təbəqələr arasında, əsas məqsədi ümumi mülkiyyət yolu ilə sosial-iqtisadi bərabərliyə nail olmaq olan hakimiyyət bölgüsü;
- ç) Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarına riyəət etməni təmin etmək və şəxsiyyətin öz sosial-mədəni vəziyyətinə görə məsuliyyətini tanımaq.

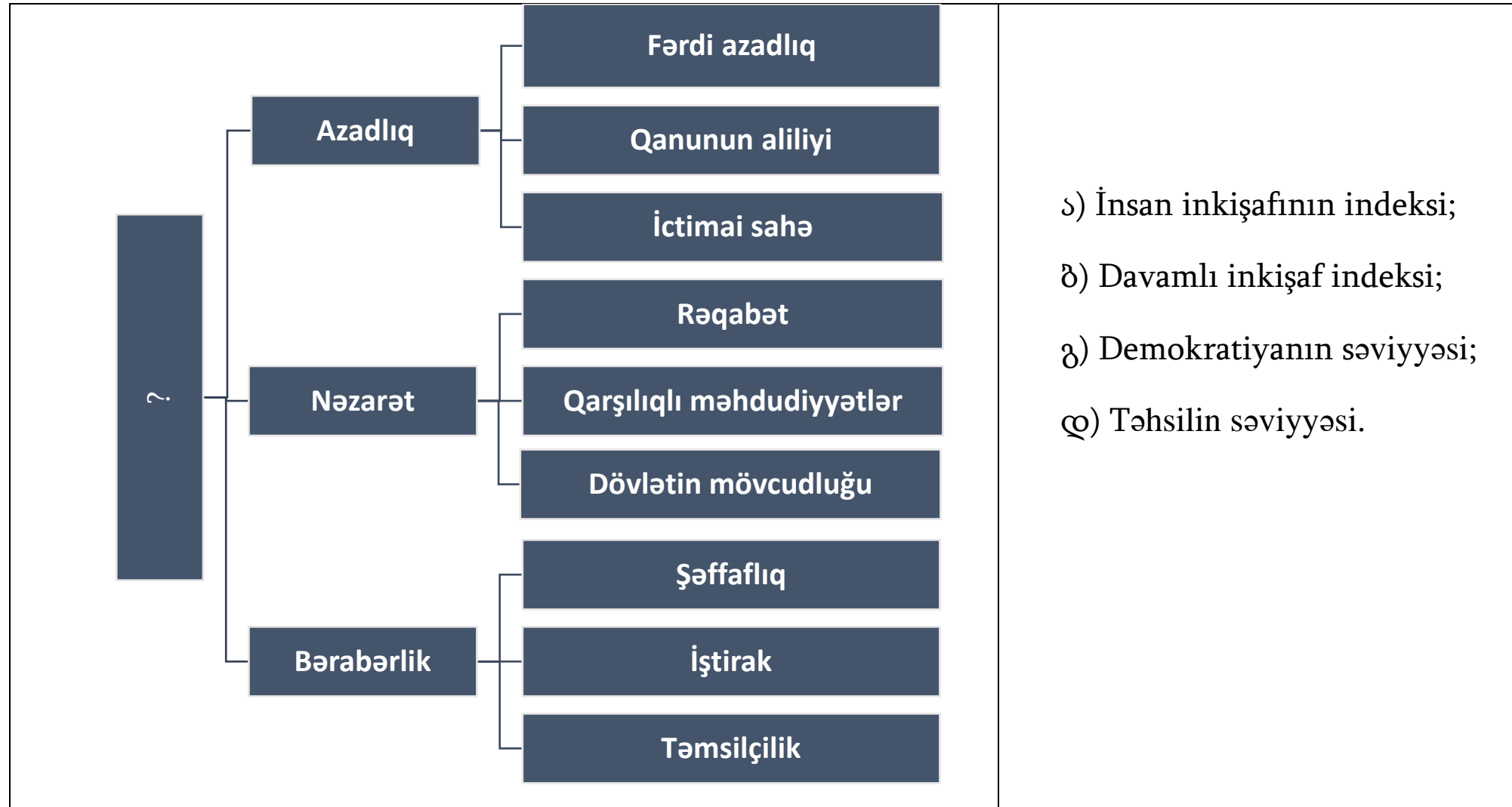
(1) **5. Əmək bazarında fəal iş axtaranların payı o zaman azalır ki:**

- ⸈) İşçi qüvvəsinin sayı azalır, işlə təmin olunanların sayı isə artır;
- ⸉) İşçi qüvvəsinin sayı artır, işlə təmin olunanların sayı isə azalır;
- ⸊) İşlə təmin olunanların sayı dəyişmir, işçi qüvvəsinin sayı isə artır;
- ⸋) İşçi qüvvəsinin sayı dəyişmir, işlə təmin olunanların sayı isə azalır.

(1) **6. Münaqişə şəraitində rəqabətli davranış modelindən istifadə o zaman məqsədəuyğundur ki,:**

- ə) Tərəflər arasında hakimiyyət bərabərdir və təcili şəkildə qərar qəbul etmək lazımdır. Bu zaman hər iki tərəf öz maraqlarını orta səviyyədə qoruyur və tərəflərdən heç birinin maraqları tam şəkildə təmin olunmur;
- ə) Qarşı tərəfə nisbətən daha az hakimiyyətə sahibsiniz, eyni zamanda problem sizin üçün daha az əhəmiyyət kəsb edir və vaxt qazanmaq istəyirsiniz. Bu zaman hər iki tərəfin maraqları nəzərə alınmır;
- ç) Qarşı tərəf daha çox hakimiyyətə malikdir və sizin üçün münasibəti saxlamaq vacibdir, nəticə isə qarşı tərəf üçün daha vacibdir. Belə olan halda qarşı tərəfin maraqları sizin maraqlarınızın hesabına təmin edilir;
- ç) Qarşı tərəflə müqayisədə daha çox hakimiyyətə sahibsiniz, vəziyyət kritikdir və nəticə sizin üçün çox vacibdir. Bu zaman yalnız sizin maraqlarınızın təmin edilməsinə diqqət yetirilir, qarşı tərəfin maraqları isə nəzərə alınmır.

(1) 7. Tapşırıqda verilən konseptual sxemdə indikatorlar təqdim olunmuşdur. Sual işarəsi əvəzinə nə yazılmalıdır?

(1) **8. Bu sitat hansı siyasi mütəfəkkirə aiddir?**

“Hər bir Dövlətdə hakimiyyətin üç növü var: qanunverici hakimiyyət, beynəlxalq hüquqdan asılı olan işlər üzrə icraedici hakimiyyət və mülki hüquqdan asılı olan işlərin hakimiyyət. Birincinin gücü ilə hökmdar və ya təsisat müvəqqəti və yaxud daimi qanunlar qəbul edir və mövcud qanunları dəyişdirir və ya ləğv edir. ikincinin gücü ilə o, sülh və ya müharibə elan edir, səfirlər göndərir və ya onları qəbul edir, təhlükəsizliyi təmin edir, dövlətə basqınların qarşısını alır. Üçüncünün gücü ilə cinayətkarları cəzalandırır və ya şəxslərin toqquşmalarını nizama salır. Bu sonuncunu məhkəmə hakimiyyəti, ikincini isə sadəcə olaraq dövlətin icra hakimiyyəti adlandırmaq olar.”

ə) Tomas Hobbsa;

ə) Aristotelə;

ə) Nikkolo Makiavelliyə;

ə) Şarl Lui de Monteskyöyə.

(1) **9. Hansı mülahizə faktın və mülahizə məzmununu düzgün çatdırır?**

ə) Faktı rəşional mühakimə əsasında reallıqla müqayisə edərək yenidən yoxlamaq və təsdiqləmək mümkündür, mülahizə isə bu və ya digər fakta fərdin subyektiv qiymət verməsini ifadə edir. Məsələn, idman yarışında iştirak etmək fakt ola bilər, lakin, fərd bu faktı müsbət və ya mənfi qiymətləndirə bilər, bu isə onun subyektiv mülahizəsidir;

ə) Fakt yalnız elmi dillə əsaslandırılan və insan dilində ifadə oluna bilən reallığın təsviridir mülahizələr isə insanı bu faktı dərk etməyə, obyektiv nəticə çıxarmağa aparır. Məsələn, reallığı həqiqətən görmək üçün insan bütün mövcud mülahizələrlə tanış olmalı və məlumatları öz təsəvvürlərinə uyğun olaraq qiymətləndirməlidir;

ç) Mülahizə həmişə subyektiv yanaşmadır, bu da insanları çox vaxt yanlış qərarlar qəbul etməyə vadar edir, faktlar isə tamamilə fərqli bir şey haqqında danışır və həmişə insana öz həyatını düzgün idarə etməsində kömək edir. Məsələn, insan mövcud siyasi rejimlə bağlı mənfi mülahizəsinin düzgün olduğunu düşünəndə fakt həmişə bunun əksini göstərir və nəticə həmişə müsbət olur;

ç) Mülahizə ilə fakt arasında elə də böyük fərq yoxdur, çünki hər bir fakt insanın subyektiv qiymətləndirməsinə əsaslanır və bu, yanlış təsəvvürlərdən yarana bilər. Məsələn, bir nəfərin səsi yekun nəticədə həlledici rol oynamadığına görə, insanlar ayrı-ayrı vətəndaşların seçkilərə təsir edə bilməyəcəyini deyəndə çox vaxt fakt və mülahizəni qarışdırırlar.

(1) **10. Kütləvi informasiya vasitələrinin siyasi əhəmiyyəti ilə bağlı plüralist model nəzəriyyəsini hansı mülahizə düzgün ifadə edir?**

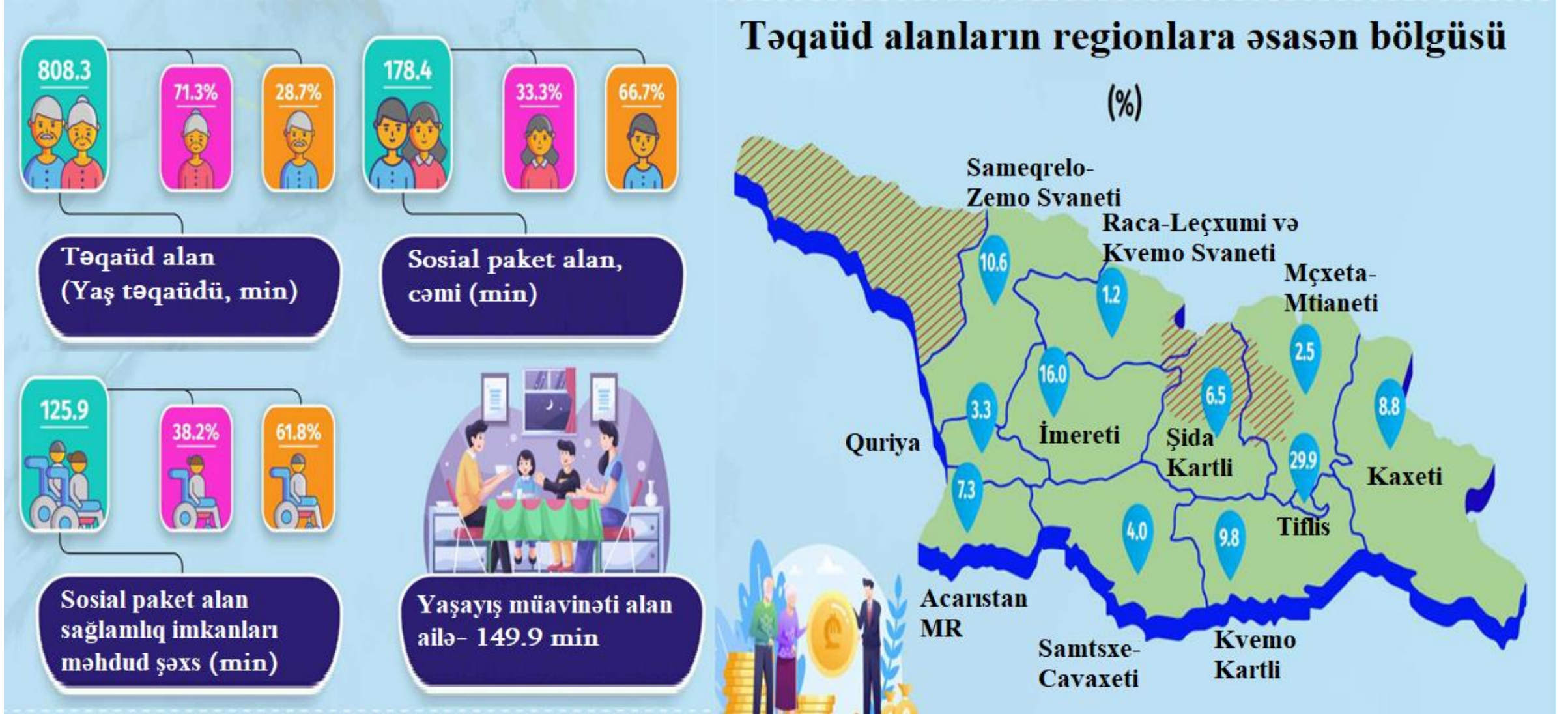
ə) KİV əsasən iqtisadi cəhətdən güclü sosial təbəqənin maraqlarını müdafiə edir və kapitalist hegemonluğunun möhkəmlənməsinə imkan yaradır. Bu da burjua ideyalarının təbliğində və ictimaiyyətə tamamilə qərəzli siyasi baxışın təqdim edilməsində özünü göstərir;

ə) KİV ilk növbədə biznesdir və bütünlüklə mənfəətdə edilməsinə yönəlir. O, ictimai əhval-ruhiyyəni əks etdirmək funksiyasını yerinə yetirir, siyasi proseslərdə iştirak etmək və ya hər hansı siyasi mülahizəyə qarşı qərəzli olmaq onun üçün vacib deyildir;

ç) KİV-in rolu əsasən ictimaiyyəti məlumatlandırmaqdadır. O, ölkədə mövcud olan geniş siyasi baxış spektrini qərəzsiz şəkildə təqdim edir və cəmiyyətdəki müxtəlif qüvvələri tarazlaşdırmağa çalışır;

ç) KİV siyasi cəhətdən qərəzli elitar qrupların əlində olan silahdır, o, siyasi baxışların dar spektrini işıqlandırır. Onun qərəzli siyasi fəaliyyəti KİV-də çalışan mütəxəssislərin əksəriyyətinin nümayəndələrinin təmsil olunan dəyərlərini əks etdirir.

(1) 11. İnfografika “Gürcüstanda sosial müdafiənin əsas göstəriciləri” ilə bağlı Geostatın 2022-ci il məlumatlarını əks etdirir:

Məlumatlara əsaslanaraq çıxarılan hansı nəticə düzgündür?

- ⸈) Təqaüd alanların ən aşağı sayı Raça-Leçxumi və Kvemo Svanetidədir, çünki ən yüksək təqaüd yaşı oradadır;
- ⸉) Təqaüd alanların ən yüksək faiz göstəricisi Tiflisdədir, çünki təqaüdçülər sayca gənclərdən çoxdurlar;
- ⸊) Sosial paket alan sağlamlıq imkanları məhdud kişilərin sayı həm sosial paket alan sağlamlıq imkanları məhdud qadınların, həm də təqaüd alan kişilərin sayından geri qalır;
- ⸋) Təqaüd alan qadınların sayı həm sosial paket alan kişilərin, həm də yaşayış üçün müavinət alan ailələrin sayından çoxdur.

(1) **12. Tapşırıqda gənclərin ehtiyacları, problemləri, maraqları və resursları ilə əlaqədar sorğunun 2020-ci il nəticələri verilmişdir:**

- Gənclərin 34% vətəndaşlıq fəallığı baxımından fəal və ya çox fəal olduğunu, 41% az-çox fəal olduğunu, 25%-fəal olmadığını deyir.
- Vətəndaşlıq fəallığı ilə bağlı fəal və ya az-çox fəal olduğunu deyənlərin 37% sosial şəbəkələrdə keçirilən tədbirlərdə və forumlarda iştirak etdiyini, 21% merin görülən işlərlə bağlı hesabatını eşitdiyini, 17% ictimai təşkilatın üzvü olduqlarını, 15% fikrini media (televiziya, radio, jurnal-qəzet) vasitəsilə ifadə etdiyini, 14% yaşayış məntəqəsinin sakinlərinin ümumi yığıncağında iştirak etdiyini, 13% etiraz aksiyalarında iştirak etdiyini bildirib, həmçinin 13% petisiya imzalayıb.
- Gənclərin 46% ölkədə gedən siyasi proseslərin onları maraqlandırmadığını bildirib. 45% isə siyasi proseslərlə maraqlandıqlarını deyir.
- Təxminən hər üç gəncdən biri (36%) öz bələdiyyələrinin siyasətində gənclərin maraqlarının nəzərə alınmadığını düşünür. Eyni sayda - 36% öz maraqlarının nəzərə alındığını düşünür, 28% isə öz bələdiyyələrinin siyasətində gənclərin maraqlarının nə dərəcədə nəzərə alındığını bilmir.

Məlumatlar əsasında çıxarılan hansı nəticə düzgündür?

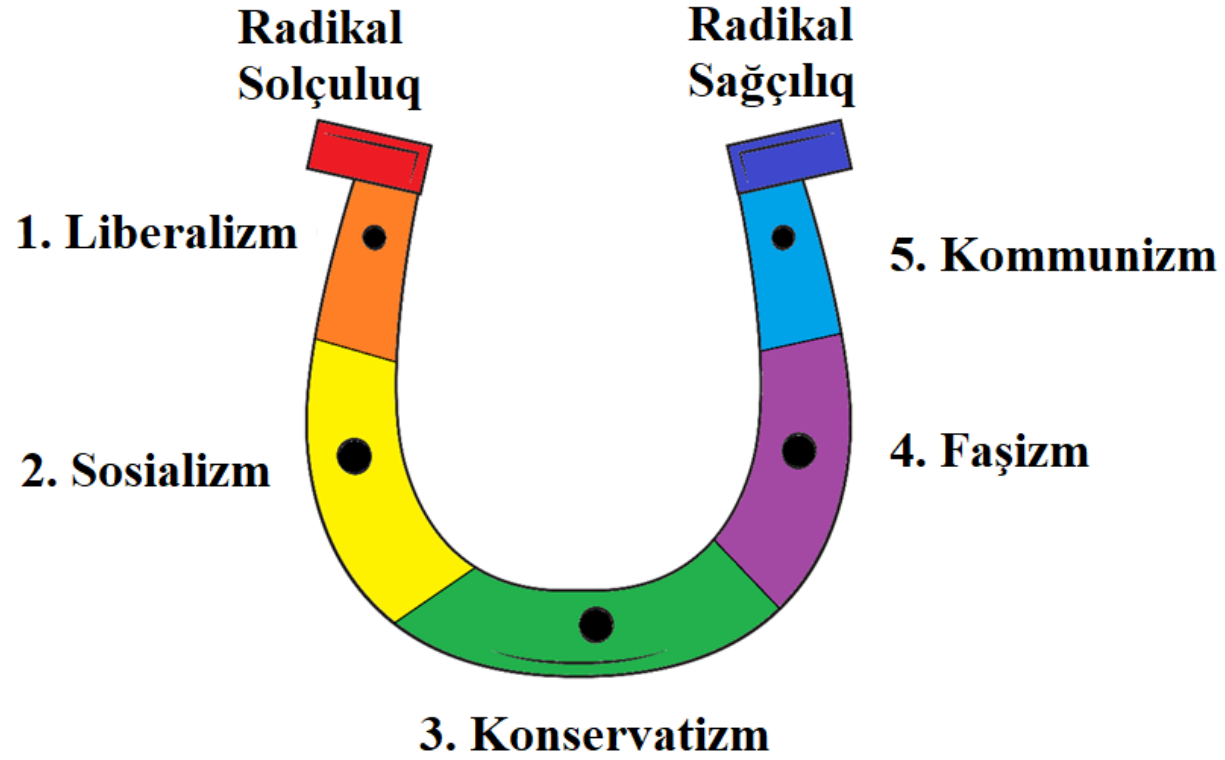
- ə) Siyasətlə maraqlanan gənclərin sayı vətəndaşlıq fəallığı baxımından fəal və ya çox fəal olanların sayından daha çoxdur;
- ə) Gənclər sosial şəbəkələrdə keçirilən vətəndaş fəaliyyətləri və forumlardan daha çox etiraz nümayişlərində daha fəal iştirak edirlər;
- ə) Siyasi proseslərlə gənclərin yalnız dördüdə biri maraqlanır, müvafiq olaraq, onların yaşayış məntəqəsinin sakinlərinin ümumi yığıncaqlarındakı iştirakları aşağıdır;
- ə) Gənclərin əksəriyyəti merin hazırladığı hesabat ilə tanış olub və onların böyük bir hissəsi hesab edir ki, bələdiyyənin siyasəti onların maraqlarını nəzərə almır.

Təlimat

Ardıcılığın müəyyən edilməsi (№13)

Tapşırıqda verilmiş siyahını göstərilmiş prinsipə uyğun olaraq düzün. Cavabları cavab vərəqəsində verilən xanalarda yazın. Nəzərə alın ki, xanaya yalnız seçilmiş cavabın rəqəmi yazılır. Balların maksimal sayı tapşırıq boyunca verilmişdir.

(1) 13. Diaqramda siyasi ideologiyaların nalvari spektri verilmişdir. İdeologiyaları solçuluqdan sağçılığa doğru düzün

*5				
----	--	--	--	--

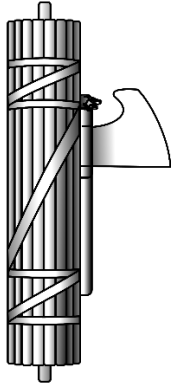

* Cədvəldə düzgün cavab göstərilmişdir.

Təlimat

Uyğunluğun müəyyənləşdirilməsi (№14, 15, 16)

Tapşırıqda iki sütunda müxtəlif növ siyahı verilmişdir. Bu iki sütunda təqdim olunan məlumatlar arasındakı uyğunluqları müəyyən edin. Cavabları cavab vərəqində verilmiş cədvəldə yazın. Balların maksimal sayı tapşırıq boyunca göstərilmişdir.

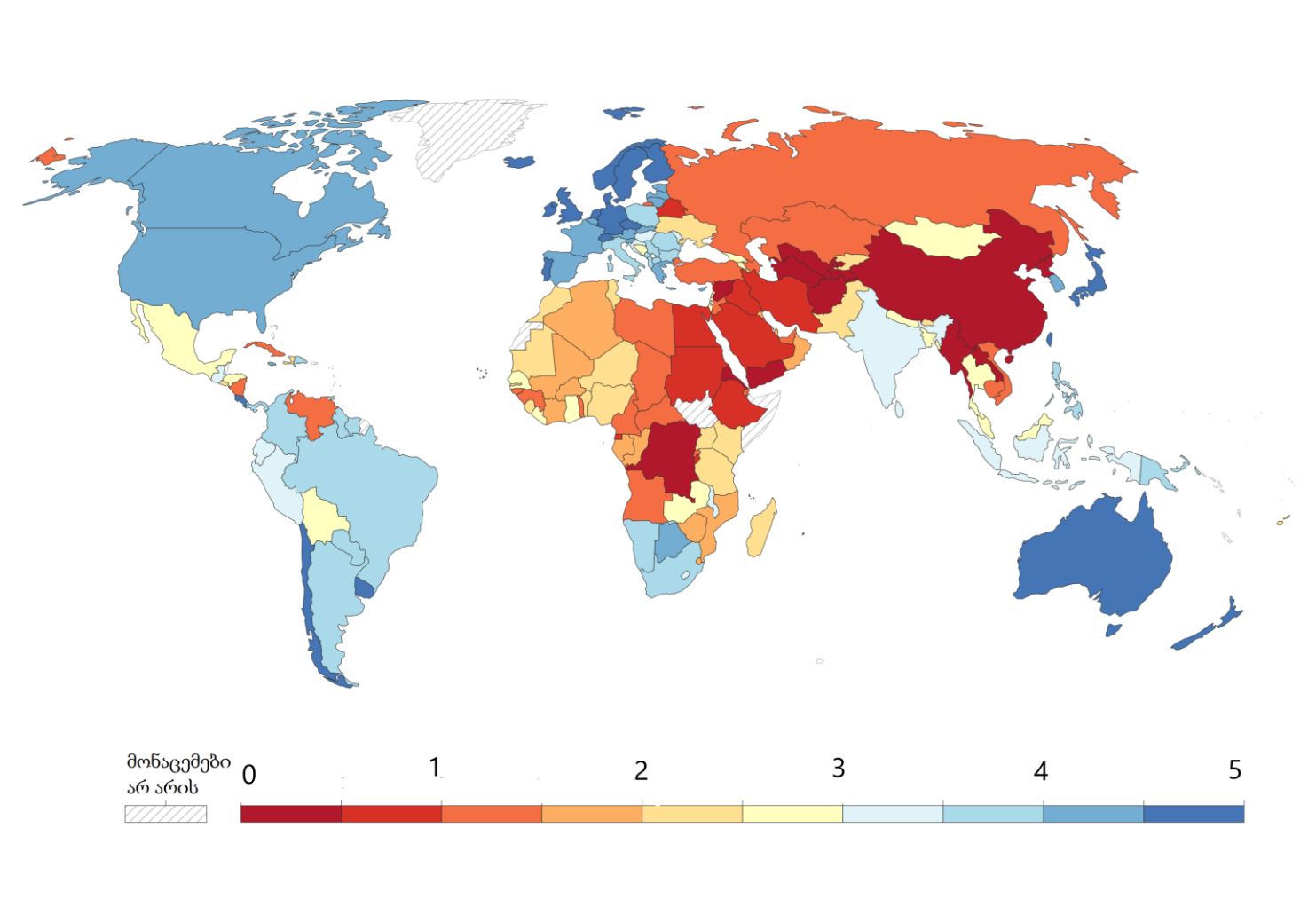
(2) 14. II sütunda verilən siyasi ideologiyaları I sütunda təqdim olunan rəmzlərlə uyğunlaşdırın:

I. Rəmzlər		II. Siyasi ideologiyalar
<p>а)</p> 	<p>б)</p> 	<p>1. Faşizm</p> <p>2. Pasifizm</p> <p>3. Feminizm</p> <p>4. Anarxizm</p>
<p>в)</p> 	<p>г)</p> 	

(2) **15. II sütunda verilmiş dövlət formalarını I sütunda verilən dövlət rollarıyla uyğunlaşdırın:**

I. Dövlətin rolu	II. Dövlət forması
<p>ə) İnsan davranışını tənzimləmək və bununla da fərdlərin başqalarının hüquq və azadlıqlarını təhlükə altına atmasının qarşısını almaq. Dövlət sadəcə olaraq qoruyucu rolunu oynayır, onun əsas vəzifəsi vətəndaşların öz həyatlarını istədikləri kimi təşkil edə biləcəkləri əmin-amanlıq və ictimai rifah çərçivələrinin müəyyənləşdirilməsidir.</p>	1. Totalitar dövlət
<p>ə) Dövlət sənaye artımına və sürətli iqtisadi inkişafa təkan vermək üçün iqtisadi həyata müdaxilə edir. Bu, planlı iqtisadiyyata keçid demək deyil, bəsas iqtisadi maraq qrupları ilə dövlət arasındakı tərəfdaşlıq münasibətlərinin qurulması cəhdini nəzərdə tutur.</p>	2. Kollektivləşdirilmiş dövlət
<p>g) Dövlətin iqtisadi həyata müdaxiləsi cəmiyyətin dürüstlük, bərabərlik və sosial ədalət kimi prinsiplər əsasında həyata keçirilən yenidən qurulması məqsədi daşıyır. Dövlətin fəal rolu daha çox sərvətin toplanmasına deyil, onun ədalətli, yəni bərabər şəkildə bölüşdürülməsinə yönəlir.</p>	3. Minimal dövlət 4. Tərəqqi edən dövlət
<p>q) Dövlət iqtisadi həyatın bütün sahələrinə nəzarət edir. İqtisadi sistem mərkəzləşdirilmiş şəkildə İqtisadiyyat Nazirliyi və planlaşdırma komitələri şəbəkəsi tərəfindən idarə olunur. Ümumi mülkiyyətin xüsusi mülkiyyətdən üstün tutulması olduqca vacibdir.</p>	5. Sosial-demokratik dövlət
<p>ç) Dövlət ictimai həyatın bütün sahələrini müəyyən edir və vətəndaş cəmiyyətini ləğv edir. Bununla yanaşı, hər cür "şəxi" məkanı pozur. Rejimin mərkəzi dayağı hərtərəfli ideoloji manipulyasiya və nəzarət sisteminin səmərəli şəkildə işlədiyi total nəzarət və qorxutma siyasətidir.</p>	

- (1) **16. Xəritədə 2022-ci ildə dünya ölkələrində vətəndaş hüquqlarının müdafiəsinin səviyyəsi əks olunmuşdur. II sütunda verilən keyfiyyətləri I sütunda verilən ölkələrlə uyğunlaşdırın.**

	I. Ölkələr	II. Vətəndaş hüquqlarının qorunma səviyyəsi
	ɹ) Meksika ʔ) Yaponiya ʘ) Hindistan ɸ) Belarus ɣ) Türkiyə	1. Çox yüksək 2. Yüksək 3. Orta 4. Aşağı 5. Çox aşağı

Təlimat

Səhvin düzəldilməsi (№17)

Tapşırıqda verilmiş mətndə faktiki səhvlər buraxılmışdır (tarix, termin, ad və s.). Onları tapın və düzəldin. Tapılmış səhvi və onun düzəldilmiş variantını cavab vərəqəsində verilmiş cədvəldə yazın (səhvi - I sütuna, düzəldilmiş variantı - II sütuna). Nəzərə alın ki, hər bir tapılmış səhvə onun düzəldilmiş variantı ilə birlikdə 1 bal verilir. Balların maksimal miqdarı tapşırıqlar boyunca göstərilmişdir.

(7) **17. Mətni diqqətlə oxuyun, səhvləri tapın və düzəldin:**

Demokratik cəmiyyətdə insan hüquqları və azadlıqları

Müasir demokratik dövlətin əsas xüsusiyyətlərindən biri qanun qarşısında bərabərlikdir. Məhz qanun çərçivəsində hər bir vətəndaşa ləyaqətli insan həyatının əsasını təşkil edən hüquq və azadlıqlar verilir. Dövlətdə bərqərar olan ənənələr vətəndaşla dövlət arasında münasibətlərin əsas prinsiplərini müəyyən edən siyasi normalardır. Hüquq hökumətin baxış və maraqlarına uyğun hərəkət etmək və başqalarından da bu hüquqların qorunmasını tələb etmək üçün şəxsiyyətə verilən imkan deməkdir. Müasir liberal-demokratik cəmiyyətdə insan hüquqlarının müdafiəsi yalnız o halda mümkündür ki, vətəndaşlar öz hüquqlarını qorumaqla yanaşı, başqa insanların da hüquqlarını tanısin, onlara hörmət etsin və qorusun.

Hüquq və azadlıq arasındakı əsas fərq dövlətin şəxsiyyətə münasibətdəki roludur. Əgər hüquqlardan danışırıqsa, o zaman dövlətin müsbət öhdəliyini nəzərdə tuturuq və ondan səmərəli addımlar atacağını gözləyirik. Məsələn, dövlətin passiv şəkildə hər kəs üçün əlçatanlığını təmin etməli olduğu təhsil hüququnu götürə bilərik. Azadlıqdan danışmaq isə dövlətin insanın azad fəaliyyətinə qarışmaqdan çəkinmək kimi mənfi öhdəliyi deməkdir. Buna misal olaraq din azadlığını göstərə bilərik.

Mətnin ikinci səhifəsinə keçid

İnsan hüquqlarının inkişafı çoxəsrlik tarixə malikdir, xüsusən biz aşağıdakı sənədləri ayırd edə bilərik: I. 1761-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatları Konqresi tərəfindən qəbul edilmiş İstiqlaliyyət Bəyannaməsi; II. 1789-cu ildə İngiltərədə inqilab zamanı qəbul edilmiş İnsan və vətəndaş hüquqları bəyannaməsi. Hesab olunur ki, bu sənədlər BMT Baş Assambleyası tərəfindən 1948-ci il dekabrın 10-da qəbul edilmiş və ən mühüm beynəlxalq akt hesab olunan Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi üçün əsas olub.

Gürcüstanda insan hüquqlarının konstitusiya müdafiəsinin əsasını Milli Şuranın 1921-ci il fevralın 21-də qəbul etdiyi ilk konstitusiya qoymuşdur, onun fəaliyyəti yalnız dörd gün çəkdi. Qeyd olunan konstitusiyada ilk dəfə olaraq Gürcüstan vətəndaşlarının qanun qarşısında bərabərlik, silki fərqlərinin olmaması və ölüm hökmünün ləğvi barədə vahid iradəsi bəyan edilib. 1923-cü ildə artıq Sovet Gürcüstanında qəbul edilmiş növbəti konstitusiya, həmçinin sonrakı 1927, 1937, 1978-ci illərin konstitusiyaları əslində yalnız Rusiya Sovet Federativ Sosialist Respublikasının konstitusiyasını təkrarladılar.

Müstəqillik əldə edildikdən sonra Gürcüstanda 1921-ci il Konstitusiyasının tarixi-hüquqi irsinə əsaslanaraq, Gürcüstan Respublikasının Parlamenti 1995-ci ildə yeni konstitusiya qəbul etdi. Onda Gürcüstan vətəndaşlarının əsas insan hüquqlarını qorumaq üçün ümumi iradəsini bəyan edilir və bu konstitusiya beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən tanınmış prinsip və normalarına uyğundur.

Mətnin birinci səhifəsinə qayıtmaq

Təlimat

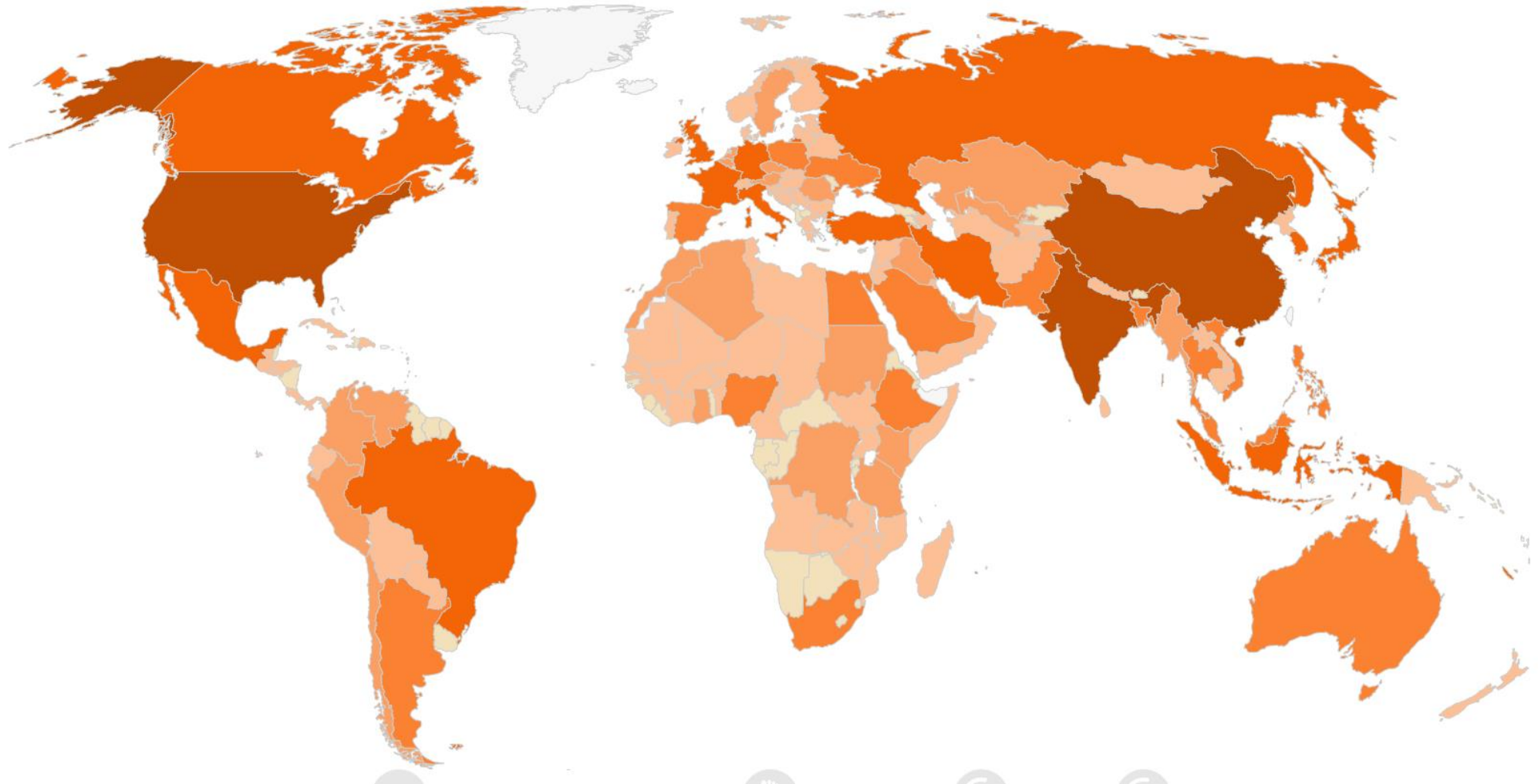
Açıq sonlu tapşırıq (№18, 19.2, 19.3, 20, 21, 22, 23.3-23.7)

Tapşırığın şərti ilə diqqətlə tanış olun. Cavab vərəqinin müvafiq yerinə tapşırığın şərtinə uyğun, konkret, və aydın cavab yazın. Balların maksimal sayı hər tapşırıq boyunca göstərilmişdir.

(4) **18. Tapşırıqda mühüm tarixi vətəndaş-siyasi hərəkətlər sxematik şəkildə təqdim olunur. Cədvəlin boş xanalarını doldurun:**

Vətəndaş-siyasi hərəkət	Hərəkətin məqsədləri	Mühüm fiqurlar	Ölkə
Abolisionizm	18.1	Frederik Duqlas, Vilyam Lloyd Qarrison, Con Braun	Amerika Birləşmiş Ştatları
Antiaparteid	İrqi ayrı- seçkiliyə qarşı mübarizə	18.2	Cənubi Afrika Respublikası
Qeyri-zorakı müqavimət	18.3	Mahatma Qandi	Hindistan
18.4	Qadınların seçki hüququ əldə etməsi uğrunda mübarizə	Emmelin Pankhöst Lüsi Stoun	Birləşmiş Krallıq, Amerika Birləşmiş Ştatları

- (3) 19. 2018-ci ilin dünya xəritəsi legendası olmadan verilmişdir. Xəritənin təhlilinə əsaslanaraq suallara cavab verin:

(1) **19.1 Verilmiş xəritədə nə əks olunmuşdur?**

ა) Təbiətə təsir;

ბ) Siyasi rejimlər;

გ) Mətbuat azadlığının keyfiyyəti;

დ) Adambaşına düşən ümumi daxili məhsulun həcmi.

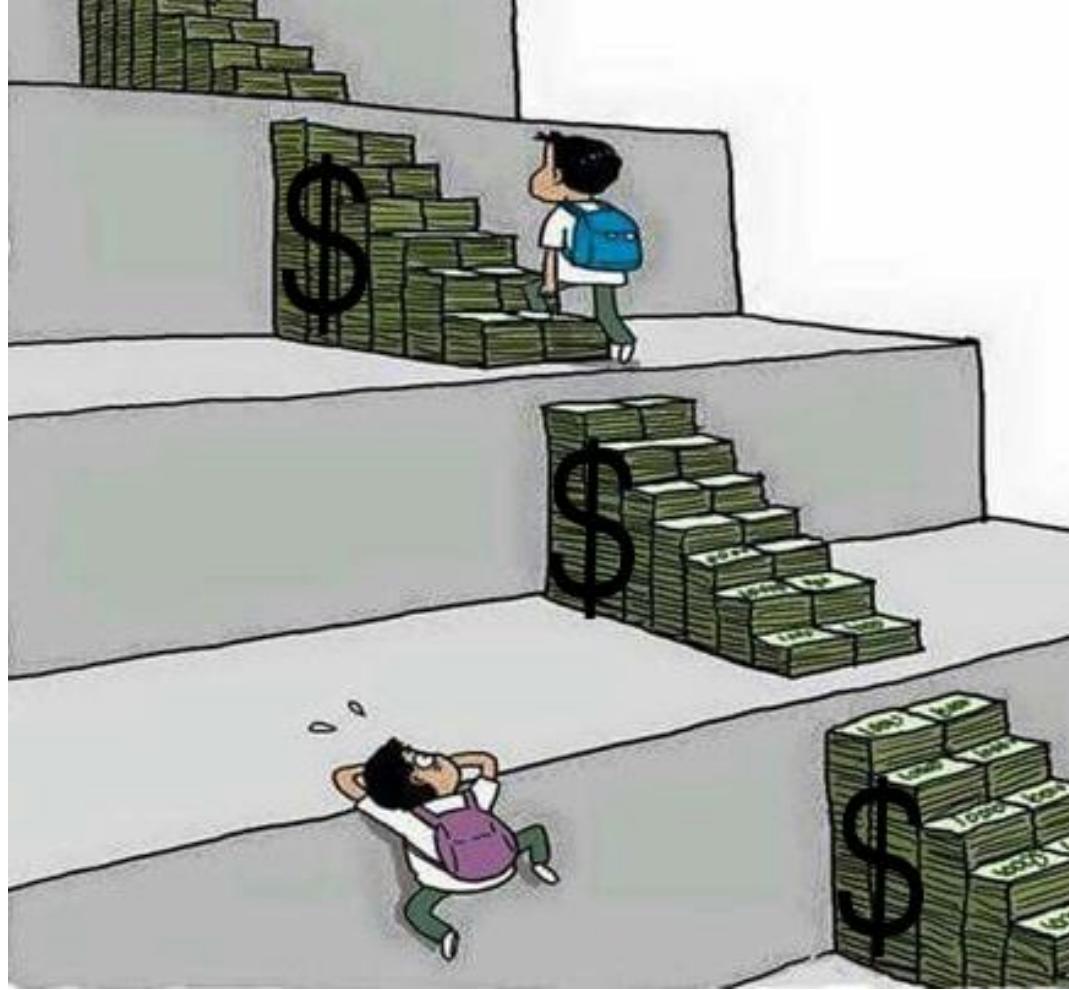
(1) **19.2 Xəritə legendasının ən tünd rəngi nəyi bildirir? Xəritədə bu rəngdə olan üç dövlətin adını qeyd edin.**

(1) **19.3 Adlarını çəkdiyiniz ölkələrdə mövcud vəziyyəti şərtləndirən səbəbləri irəli sürün.**

- (5) **20.** Tapşırıqda məktəb layihəsinin məqsədləri, məsələləri və yerinə yetirmə yolları natamam şəkildə verilmişdir. Məktəb layihəsinin verilmiş hissəsinin tam şəkil alması üçün tapşırıqları aşağıdakı ardıcılıqla yerinə yetirin:
- I. Cədvəldə verilmiş yerinə yetirmə yolları siyahısına əsaslanaraq II məsələni müəyyən edin və yazın; *(tapşırıq 20.2)*
 - II. Cədvəldə I məsələni yerinə yetirməyə kömək edəcəyini düşündüyünüz üç müxtəlif yolu yazın; *(tapşırıq 20.3)*
 - III. Layihənin hər iki məsələsinə və onların yerinə yetirmə yollarına əsaslanaraq, yerinə yetirilməsi mümkün olan layihənin məqsədini müəyyən edin və yazın. *(tapşırıq 20.1)*

(1)	<p>20.1 <u>Layihənin məqsədi:</u> <i>(Verilən məsələlərə və yerinə yetirmə yollarına əsasən əldə edilə bilən məqsədi yazın).</i></p>
(1)	<p>20.2 <u>Layihənin I məsələsi:</u> <i>Tullantıların idarə edilməsi haqqında məktəb icmasının məlumatlandırılması</i></p> <p><u>Layihənin II məsələsi:</u> <i>(II məsələnin yerinə yetirmə yollarına əsasən müəyyən bir məsələ təyin edin və yazın).</i></p>
(3)	<p>20.3 <u>I məsələnin həyata keçirmə yolları:</u> <i>(verilən məsələni həyata keçirmək üçün 3 müxtəlif yol yazın).</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. 2. 3. <p><u>II məsələnin həyata keçirilmə yolları:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Şagirdlərin yaxınlıqdakı meşə sahəsinə səfəri və onun tullantılardan təmizlənməsi; 2. Məktəb ərazisində tullantıların çeşidlənməsi mərkəzinin yaradılması; 3. Tullantıların ikinci əl istifadə edilməsi ilə hazırlanan əşyaların sərgi-müsabiqəsinin təşkili.

(4) 21. İllüstrasiya ilə tanış olun və suallara cavab verin:

(1) 21.1 İllustrasiyanın ifadə etdiyi əsas məna nədir?

(1) 21.2 Qeyd olunan hadisənin cəmiyyət səviyyəsində hansı problemləri doğurduğunu müzakirə edin.

(2) 21.3 Bu problemin həllində dövlətin rolunu müzakirə edin. İki konkret addımın adını çəkin.

(5) **22. Mətnlə tanış olun və aşağıda verilmiş göstərişlərə əsasən tapşırığı yerinə yetirin:**

"Ticarətdə məhdudiyyətlər olmadan [...] təbii azadlığın ən aydın və sadə sistemi qurulur. Hər bir insan [...] öz maraqlarını istədiyi şəkildə həyata keçirməkdə və öz sənayesi və kapitalı ilə başqa insanlarla rəqabətə girməkdə azad olacaq.

Hökmdar yerinə yetirməyə cəhd edərkən həmişə saysız-hesabsız illuziyaların təsiri altında olmalı olduğu və uyğun şəkildə yerinə yetirmək üçün insan hikməti və ya biliyinin kifayət olmadığı vəzifələrindən azad olacaq. O, mülki şəxslərin sənayelərinə nəzarət etmək və onun cəmiyyətin maraqları ilə ən uyğun olan fəaliyyətlərə yönəltmək məcburiyyətindən azaddır.

Adam Smit "Xalqların sərvətinin təbiəti və səbəbləri haqqında araşdırma", 1776-cı il.

- (1) **22.1 Mətdən irəli gələrək diskussiya mövzusunun təyin edin və adlandırın. Sizin seçdiyiniz diskussiya mövzusunun verilmiş mətnlə uyğunluğunu müzakirə edin;**

- (4) **22.2 A. Diskussiya zamanı yaranan mövqeni müdafiə etmək üçün iki arqument gətirin;**
B. Diskussiya zamanı yaranan mövqeni inkar etmək üçün iki arqument gətirin;

(Hər bir arqument mahiyyətə bir-birindən fərqli fikri əhatə etməlidir.)

(9) **23. Verilmiş mənbələri təhlil edin və suallara cavab verin:**

Mənbə N1

Plakatdakı yazı: “ Bir millət, bir Rayx, bir furer!”

Mənbə N2

Stalin və onun partiya yoldaşları. 1926-cı ildə çəkilmiş şəkil və onun sonrakı versiyaları.

Mənbələrə keçid: [3](#) [4](#) [5](#)

Tapşırıqlara keçid: [23.1](#) [23.2](#) [23.3-23.7](#)

Mənbə N3

"Hakim komandanın mövcud olmaması totalitar diktatorun varisi məsələsini xüsusilə anlaşılmaz etdi. Bu məsələ bütün qəsbkarlar üçün başağrısı idi və demək olar ki, heç bir totalitar lider heç vaxt sülalə qurmaq və ya uşaqlarını təqdim etmək kimi köhnə metodu sınınamayıb. [...] Totalitar şəraitdə hakimiyyət yəhərinin labirinti haqqında bilgiyə sahib olmaq ali gücə bərabərdir və istənilən nə baş verdiyini dərk edən əvəzləyici müəyyən vaxtdan sonra avtomatik olaraq aradan qaldırılır. Əvəzləyicinin real və uzunmüddətli təyinatı başçının baş verənlərlə bağlı biliklərini bölüşən hakim komandanın olması mənasına gəlir. Bu isə liderin nəyin bahasına olursa olsun çəkinməli olduğu bir şeydir. Hitler bir dəfə onlar müharibənin ortasının qarışıqlığında bu məsələ ilə (əvəzləyici) başlarını yoran Vermaxtın ali rəhbərliyinə özünəxas şəkildə izah etdi ki: "Sonunda təvazökarlıq olmadan özüm haqqında deməliyəm: Əvəzolunmazam. Reyxin taleyi yalnız məndən asılıdır".

Hannah Arendt, Totalitarizmin mənşəyi, 1951-ci il.

Mənbə N4

"Böyük qardaş piramidanın təpəsində dayanır. O, yenilməz və hər şeyə qadirdir. Hər uğur, hər nailiyyət, hər qələbə, hər elmi kəşf, eləcə də bütün bilik, hikmətlər, xoşbəxtlik, rəşadət - hər şey bilavasitə onun idarəçiliyindən ilhamlanır. Onu hələ heç kim, heç yerdə görməyib. O plakatlardan baxan sima, telekranlardan danışan səsdir. Biz tamamilə dərk edərək inana bilərik ki, o heç vaxt ölməyəcək və onun nə vaxt doğulması isə artıq tamamilə qeyri-müəyyəndir. Böyük qardaş partiyanın özünü xarici və daxili aləmdə təmsil etmək üçün seçdiyi simadır. Onun funksiyası sevgi, qorxu və pərəstiş üçün ümumbəşəri fokusdur, yəni o emosiyalar üçün ki, təşkilatlardan fərqli olaraq fərdlərə qarşı asan hiss edilir."

Corc Oruvell, "1984", 1949-cı il.

Mənbə N5

"Yoldaşlar! Şəxsiyyətə pərəstiş partiya quruculuğunda və təsərrüfat işində mənfur üsulların yayılmasına kömək etdi, partiyadaxili və sovet demokratiyasının kobud şəkildə pozulmasına, müxtəlif pozğunluqlara, nöqsanların gizlədilməsinə, reallığın gözəlləşdirilməsinə səbəb oldu. Aramızda yaltaqlar, quyruqbulayanlar və gözdən pərdə asanlar çoxaldı.

Sovet partiya üzvləri və təsərrüfat işçilərinin çoxsaylı həbsləri nəticəsində bir çox işçilərimizin özlərinə inamsız olaraq ehtiyatla işləməyə başladığını görməmək mümkün deyil. Onlar yeniliklərdən qorxurdular, hətta öz kölgələrindən də ehtiyat edirdilər. Təşəbbüsü daha nadir hallarda göstərirdilər.

Misal üçün, partiya və sovet orqanlarının qərarlarını götürün. Onlar şablonlara müvafiq olaraq, konkret halların tamamilə gözardı edilməsi ilə yaranırdı.

İş o yerə çatdı ki, ən kiçik icaslarda belə, istənilən mövzuda yığıncaq zamanı, partiya və digər əməkdaşların çıxışları "şparqalkalardan" oxunurdu. Bütün bunlar partiya və ya sovet fəaliyyətinin tükənməsi, aparatın bürokratikləşməsi təhlükəsini yaradırdı".

Nikita Xruşşovun Sov. İKP-nin XX qurultayındakı gizli məruzəsi , 1956-cı il.

(1) **23.1 Hanna Arendtin mətninə əsasən:**

- ⸈) Totalitar sistemdə belə qərarların qəbulu bir növ komanda tərəfindən həyata keçirilir;
- ⸉) Hər hansı qəsbkar hakimiyyət əldə etdikdən sonra onun iris yolu ilə verilməsini təmin etməyə çalışır;
- ⸊) Totalitar lider ən çox xüsusiyyətləri ilə ona bənzəyən şəxsi öz yerinə əvəzləyici təyin etməyə qayğı göstərir;
- ⸋) Diktatura sistemlərində hakimiyyət biliklə artır və buna görə də lider qədər bilən adam olmamalıdır, çünki bu, onun hakimiyyətinin bölüşdürülməsi deməkdir.

Mənbələrə keçid: [1-2](#) [3](#) [4](#) [5](#)

Tapşırıqlara keçid: [23.2](#) [23.3-23.7](#)

(1) **23.2 Corc Oruvellin mətninə əsasən, Böyük qardaş:**

- ⸁) Hər şeyə qadir olduğu bildirilən fiktiv şəxsdir;
- ⸂) Əslində hökmranlıq üçün doğulmuş ölməz insandır;
- ⸃) Demokratik dövlətə xas olan hökmdar prototipidir;
- ⸄) Xalqla ünsiyyət quraraq populyarlıq qazanan populist siyasi liderdir.

Mənbələrə keçid: [1-2](#) [3](#) [4](#) [5](#)

Tapşırıqlara keçid: [23.1](#) [23.3-23.7](#)

- (1) 23.3 N5 mənbəyə əsasən, dövlətin repressiv aparatının güclənməsinin dövlətin özünün fəaliyyəti üçün hansı problem yaratdığı haqqında mülahizə yürüdün.
- (1) 23.4 N4 mənbəyə əsasən, ierarxiyanın başında duran “Böyük qardaşın” hansı siyasi funksiyanı yerinə yetirdiyi haqqında mülahizə yürüdün.
- (1) 23.5 N2 mənbədə əks olunan problem haqqında mülahizə yürüdün və N3 mənbədən istifadə edərək onu izah edin.
- (2) 23.6 N1 mənbədən istifadə edərək, bir fərdi bütöv bir millətlə eyniləşdirməkdən yaranan iki mümkün problemi gözdən keçirin.
- (2) 23.7 Şəxsiyyətə pərəstişlə bağlı sovet təcrübəsinin bugünkü Gürcüstana təsiri haqqında mülahizə yürüdün. Bu təsiri aradan qaldırmaq üçün demokratik dövlətdə hansı mexanizmlərin mövcud olduğu haqqında fikrinizi bildirin.